

Hollands diep onder het mes

HET is lang geleden dat ik met zoveel spanning heb uitgezien naar een boek als nu het geval was met „Filosofie als science-fiction” van de jeugdige filosoof Fons Elders. Meestal betreft het dan een mij al bekende en door mij bewonderde of gevreesde auteur. Maar van Elders en zijn werk had ik nooit gehoord voordat de Volkskrant van 19 november mij hun bestaan onthulde. Ik weet nu, dat drs Fons wel eens een bruinlederen chauffeursvest draagt, waaronder een donkerblauwe bloes met dunne witte strepen en dat zijn vrouw Alma (mooi, zwart, klein, af en toe in het gesprek) bij een bepaalde gelegenheid koffie schonk — zwart — in glazen, cognac daarentegen in kleine porseleinen kommetjes. Niks geen alledaags, burgerlijk stel dus, die Eldersen, dat is wel meteen duidelijk.

Ik verwachtte dan ook geen alledaags boek en dat verhoogt de spanning. Die bestaat dan grotendeels uit hevige betrokkenheid bij het onderwerp, de filosofie in Nederland, waar het zo slecht mee gesteld moet zijn, vermengd met dat heerlijke gevoel ieder moment in „zijn diepste overtuiging” gekwetst te kunnen worden. Door dit gevoel alleen al wordt de auteur meteen geklasseerd en in een bepaalde hoek gezet: hij hoort bij de gevaarlijke, ontmaskerende en wakkerschuddende jongens, vol negatieve kritiek, die het vooral tegen Kerstmis altijd op onze zekerheden gemunt hebben.

Het boek beantwoordt maar ten dele aan deze overigens op niets gebaseerde verwachting. De koule en buitengewoon correcte flaptekst deelt mee dat hier een aantal debatten met Nederlandse filosofen gebundeld worden en dat het tevens de uitslag van een enquête onder honderd Nederlandse filosofie-studenten bevat. „Het is een vivisectie van Nederlandse filosofen, door henzelf voltrokken aan de hand van elementaire vragen en objecties.” Niet van „de” Nederlandse filosofen dus, maar een keuze van 17 maakt een aardige kans representatief te zijn. Dat zij zelf die vivisectie voltrekken, maakt het schouwspel voor verwenne en enigszins sadistische consumenten natuurlijk alleen maar aantrekkelijker. Foto's van zich zelf in brand stekende monniken worden graag bekroond.

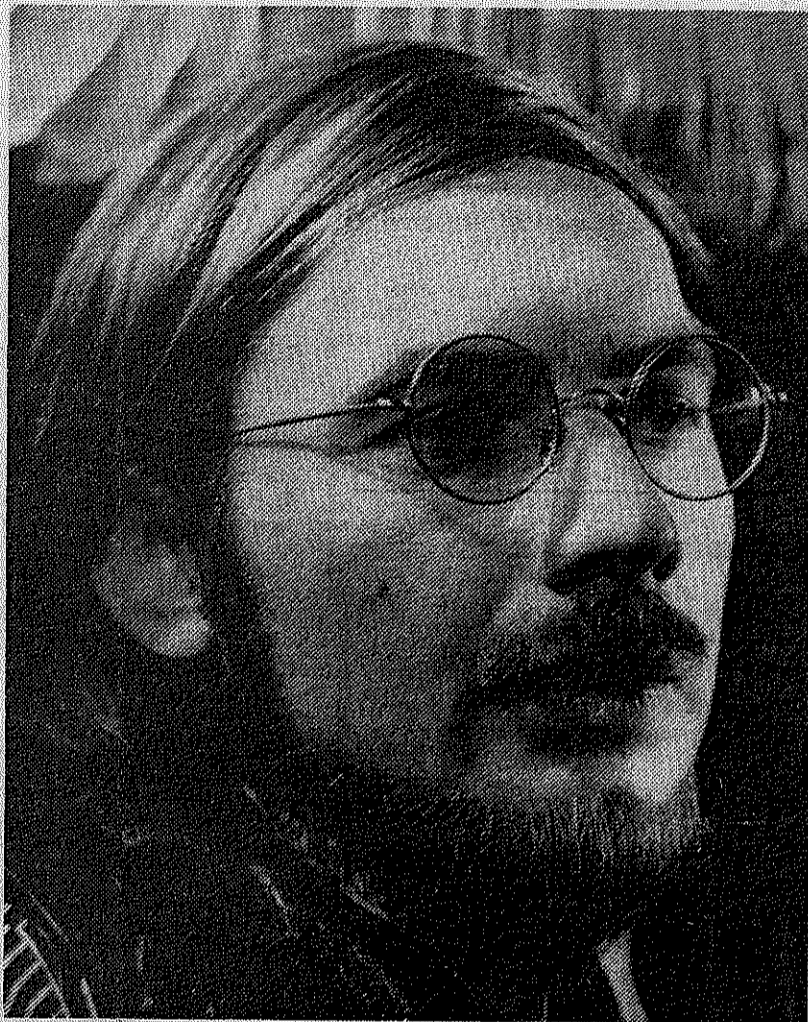
Het boek is een prikkelende combinatie van enigszins links engagement en analytisch filosoferen. Het merkwaardige in deze combinatie — die erg in de mode is — bestaat hierin dat links een appel doet op visie en fantasie, terwijl de logica en de analyse volgens Marcuse eerder geschikt zijn om de status quo en de technocratie te rechtvaardigen en te handhaven en dus meer als rechts beschouwd kan worden. Het valt op dat Elders in zijn inleiding over „Fi-

losophie als wetenschappelijke utopie” zo vaak woorden als „onzinnig”, „zinnelijk” of „zinloos” gebruikt. Kennelijk is er in zijn denken over vrijheid en norm een sterke behoefte om de oeverloosheid daarvan af te dammen en het denken zindelijk te houden zonder die mooie, grote thema's los te laten, maar de moeilijkheid is dat een voortijdige angst voor zinloosheid aan het denken een beperking kan opleggen waardoor het behalve zindelijk ook tegelijk onvruchtbaar wordt. De lust in het filosoferen, door Elders terecht beschouwd als levensvervulling, wordt dan aan banden gelegd, waarvan de aard en de functie nog niet duidelijk zijn, ook niet als die band wetenschap genoemd wordt. Dat probleem blijft zich in het hele boek voordoen en is er een belangrijk thema van.

Al in het eerste interview of debat, dat met J. Aler, leidt dit tot een interessante en fundamentele strubeling over zijn uitspraak „Evidente onzinnigheden verdiepen merkwaardig genoeg dat besef van zin.” Elders struikelt over deze onzinnelijke paradox maar vraagt geen toelichting bij de combinatie „evidente onzinnigheden” waar nu juist het meest problematische van de uitspraak ligt.

Als onzinnigheden evident zijn, bieden ze weinig problemen. De moeilijkheid is ze evident te maken. Hij laat dus een royale rest aan evidenties vrolijk voortbestaan terwijl hij overigens op alle mogelijke manieren en terecht vanzelfsprekendheden en onuitgesproken uitgangspunten te lijf gaat. Zijn vervreemding ten opzichte van systemen wordt nergens zo radicaal, dat ze zich helemaal tot zijn eigen blinde vlek uitstrekt. Dat maakt zijn gesprekken boeiend en scherp, maar hier en daar ook een beetje doctrinair. Blijkbaar is dit voor hem even inspirerend als het „supra-rationele doel” dat hij bij andere denkers als drijveer meent te ontdekken. Het samenvallen van doel en methode is zeker niet als een zonder meer vanzelfsprekend gegeven te beschouwen. En deze vaststelling hoeft geen verheerlijking van het irrationalisme in te houden; zij is integendeel zelf een formulering van de rationaliteit als opdracht. En als ik de motieven van Elders goed begrijp, zoals die in zijn gesprekken duidelijker naar voren komen dan in zijn inleiding, dan gaat het hem juist om die rationaliteit. Die staat voortdurend op het spel; dat is in elk gesprek waarneembaar en geeft aan het boek een spanning en een prikkeling die met geen enkel ander soort van sensatie te vergelijken is.

Het bestaan van die sensatie is nauwelijks rationeel te noemen en toch is zij essentieel. Ze heeft meer te maken met een al lang geleden door de lezer gedane keuze, die nog steeds op het spel staat. Wanneer El-

Drs Fons Elders, auteur van „Filosofie als science-fiction”, wat dr Verhoeven betreft, cum laude gepromoveerd.

ders met Delfgaauw pijnlijk en boeiend over de redelijkheid van zo'n keuze debatteert, lijkt hij de eigen keuze op dat moment te veel als een objectieve noodzaak te zien. In bijna elk interview schertst hij met het befaamde Gids-artikel van Staal over „zinloze en zinvolle filosofie”

dat voor Staal praktisch samenvalt met het onderscheid tussen continentale en Angelsaksische filosofie, en hij gebruikt dit als een dreigende en geweldig klemmende tang zonder juist dit dilemma te doorlichten en zonder naar te maken dat de analytische filosofie inderdaad als enige

progressief en wetenschappelijk is. Want dat is, zoals al gezegd, allerm minst vanzelfsprekend, zodra we onder progressief iets anders verstaan dan modieus en het woord „zinvol” even bezien. Als zinvol gelijk staat met verifieerbaar (bl. 415) betekent dat ten eerste dat het onderscheid zinvol-zinloos zelf teruggaat op het onderscheid waar-onwaar en ten tweede dat het hanteren van dit onderscheid onbepert wordt opgeschort. Want het woord „verifieerbaar” duidt op datgene wat nog niet geverifieerd is. En zo lang heeft het zinvol genoemde nog geen handen en voeten, het is alleen uitgestelde waarheid en daarin onderscheidt het zich voorlopig niet van het zinloos genoemde — tenzij er natuurlijk over „evidente onzinnigheden” gesproken wordt.

Ofschoon de auteur zich dus, vanuit zijn keuze, bij bepaalde filosofen bijvoorbeeld Nauta, Staal en Hermans, meer thuis voelt dan bij anderen, bijvoorbeeld Van Haersolte, Van Peursen of Mönnich, pleit het voor zijn kennis van zaken en zijn geestelijke soepelheid, dat hij met zo uiteenlopende figuren adequate en scherpzinnige gesprekken kan voeren die karakteriserend zijn voor de ondervraagde en voor de interviewer. Dit laatste bepaalt dan de eenheid van het boek en onthult tegelijk het wat ambivalente karakter van deze Socrates. Want in het geweldige gesprek met W. F. Hermans ziet hij zich bijna gedwongen theses te verdedigen die hij tegenover Delfgaauw of Van Melsen zou aanvallen; tegenover de door hem bewonderde J. van Leent stelt hij zich anders op dan bij zijn bezoeken aan Van der Hoeven en Kwant. Toch blijft hij als vragende en soms wat „zuigende” gesprekspartner wel consequent. Hij waait maar met één wind mee en dat vind ik, eerlijk gezegd, in een zo winderige omgeving een knappe prestatie. En in het debat met J. Staal wordt zelfs 't overal elders als vanzelfsprekend aanvaard onderscheid tussen zinloze en zinvolle filosofie wel degelijk in het gesprek betrokken en aan enige kritiek onderworpen. Wat ambivalentie lijkt, is dus ook een uiting van intellectuele zindelijkheid en waarschijnlijk van lust in het discussiëren. En tenslotte: op de laatste bladzijde van het boek wordt vermeld dat Elders bezig is met een dissertatie. Wat zegt het nu precies over de filosofie in Nederland — en misschien ook wel over de (andere) wetenschappen — dat iemand naast zo'n prachtig boek ook nog een deftiger, geleerder boek moet schrijven om doctor te mogen heten? Is die filosofie dan te wetenschappelijk of is dit boek niet wetenschappelijk genoeg en dus „zinloos”? Wat mij betreft is Elders al cum laude gepromoveerd. Met zijn 452 bladzijden voldoet dit boek ook Duitsche eis dat een proefschrift „eine gewisse Dicke haben soll”.

CORN. VERHOEVEN

FILOSOFIE ALS SCIENCE FICTION, door drs Fons Elders. Uitgeverij Polak en Van Gennep. Amsterdam, f 14,50.

DE VOLKSKRANT
30-11-60